

Szakmai beszámoló
a Fialat Levéltárosok Egyesülete
VIII. Tudomány Nyári Táboráról

Pályázati azonosító: 204108/01323

2016. augusztus 4-6. között mintegy 35 fő részvételével került sor a Fialat Levéltárosok Egyesülete immáron VIII. Tudományos Nyári Táborára, amelynek helyszíne immár hagyományosan Badacsony volt.

A rendezvény központi témája az igazgatás-, intézmény- és vállalattörténet volt. A három nap során a levéltári iratanyag bemutatásához, valamint a kutatások megkezdéséhez nélkülözhetetlen ismeretanyagról kaphatott tájékoztatást a hallgatóság.

Zámbó István az Egyesület alelnökének köszöntőjét követően az eredeti programtól eltérően H. Németh István, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára fősztályvezetője tartotta meg a konferencia első előadását, amelyben a 17-18. századi magyarországi városi igazgatás központosítási tendenciájára hívta fel a figyelmet. Mindezt két várostípus bemutatásán keresztül mutatta be. Míg a Kamarai kézben lévő városok esetében viszonylag gyorsan lezajlott a rekatolizáció és a tervezett gazdaságpolitika bevezetése, addig a szabad királyi városok esetében az erős önkormányzatiság miatt kezdetben nagy ellenállást tanúsítottak a Császári Udvar központosítási törekvéseivel szemben. 1711-et követően a korábbi tendenciával szemben a szakmaiság és a fizetett hivatalnoki réteg vette kezébe a városok irányítását. Mindez elősegítette a városok pénzügyi helyzetének javulását is. A korábbi evangélikus elit, valamint az újonnan betelepülő katolikusok egyaránt helyet kaphattak a hivatalokban.

A nap második előadásában Kenyeres István, a Budapest Főváros Levéltára főigazgatója a levéltárban található érintett forráscsoportok (testületi jegyzőkönyvek, igazságszolgáltatási szervek, pártiratok, gazdasági szervek iratai, cégbíróság, társadalmi szervek iratai) bemutatását követően kiemelte, hogy az e-levéltár projekt keretében bevezetett és jelentős adattartalommal feltöltött nyilvántartórendszernek köszönhetően az iratanyagban történő kutatás igen egyszerű. Mindemellett a levéltárban igen nagy figyelmet fordítanak arra, hogy minél részletesebb adatbázis (árvaszéki, igazolóbizottsági, büntetőügyi, iskolai, közjegyzői...) építésével segítsék a kutatók munkáját. A Budapest Főváros Levéltára ugyanakkor munkatársai igazgatástörténeti kutatásait is támogatja, amelyeket a BFL+ elnevezésű konferenciasorozat keretében mutathatnak be az érdeklődőknek.

Káli Csaba az MNL Zala Megyei Levéltára igazgató-helyettese előadását a levéltár épületének bemutatásával, majd pedig az általuk őrzött iratanyag rövid ismertetésével kezdte. Ezt követően az 1945 utáni szocialista korszak erősen centralizált intézményi hierarchiájának szemléltetésével felhívta a figyelmet az iratanyagban fellelhető tükröződésekre. Intézménytörténet szempontból a tanácsulési jegyzőkönyvek és a helyi pártszervek iratai jól kiegészítik egymást. A helyi gazdasági élet hiányos iratanyagának kiegészítésére a Magyar Nemzeti Bank, valamint a cégbíróság iratait ajánlotta a hallgatóság figyelmébe. Az előadás során több esetben elhangzott, hogy az érintett forrásokban az NKA támogatásával elkészült adatbázisok segítik a keresést.

A szöveget követően Tóth Eszter az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára fősztályvezető-helyettese a BRFK Politikai Rendészeti Osztályából kialakuló államvédelmi szolgálatok nyilvántartásának történetét vázolta a hallgatóságnak. A korszakokra osztott működés során a nyilvántartás, mint szervezeti egység szerepe folyamatosan változott az intézményi struktúrában. Bemutatta a nyilvántartás dossziés rendszerét, valamint annak az idők folyamán bekövetkezett változásait. Utóbbiak jól szemléltették, hogy mikor kit tekintettek az állam védelme szempontjából veszélyes személynek. Az 1970-es években az addigra már kezelhetetlen mennyiségű nyilvántartást gépesítéssel igyekeztek kezelhetővé tenni, de végül a papíralapú és a gépesített nyilvántartás párhuzamossága mindvégig megmaradt.

Vajda Tamás a Magyar Felsőoktatási Levéltárak Szövetségnek elnöke a szegedi (korábban kolozsvári) egyetem történetére vonatkozó kutatási program jelenlegi állásáról adott tájékoztatást. A feltáró munka számos hazai és erdélyi levéltárra és könyvtárra terjed ki. A helyi sajtótermékek digitalizálása mellett Kolozs Megyei illetve az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltárában (tanácsülési jegyzőkönyvek, hallgatói nyilvántartás, iktatott iratok) végeznek iratfotózást. Egy másik igen fontos forráscsoport a kolozsvári/szegedi egyetemen oktató professzorok hagyatékai. Utóbbiak jelenleg igen szétszórtan helyezkednek el, hiszen az egyetemi gyűjtemények mellett számos könyvtár, levéltár és múzeum őriz ilyen iratokat. Ezek feltérképezése és digitalizálása szintén igen komoly munkát igényel. Összeségében elmondható, hogy eddig könyvtárakban elvégzett fotózások száma eléri a 65.013, míg a levéltárakban a 93.686 oldalt.

Horváth István az Egri Érseki Levéltár levéltárosa a pécsi káptalani birtokok 18-19. századi irányítását mutatta be a hallgatóságnak. A török visszafoglaló háborút követően a káptalannak osztozkodnia kellett a birtokokon a többi egyházi szervezettel (püspök, székesegyház, szeminárium). Számos nehézséget követően a végleges birtokfelosztási egyezményt 1736-ban kötötték meg a felek. Az előadás további részében bepillantást kaphatott a hallgatóság abba, hogy kik is irányították a birtokok gazdálkodását és mire használták a befolyt jövedelmet. Horváth István mindemellett kitért a birtokosok és az alkalmazottaik viszonyára és az egyházi gazdálkodás típusaira (profit orientált – non profit) is.

A második nap első részében az egyesület tagjainak szervtörténettel kapcsolatos előadásai kerültek terítékre. Kezdeként Kulcsár Krisztián a hazai intézményes színészképzés kialakulását mutatta be a hallgatóságnak. A forráscsoportok ismertetését követően kiemelte, hogy a hazai színészképzésre ösztönzőleg hatott a Nemzeti Színház 1837-es megnyitása. Ennek ellenére csak 1865-ben alakult meg a Színészeti Tanoda, amelyet 1887-ben előbb összevontak a Zeneakadémiával, majd 1893-tól ismét önállóan, immáron akadémiai rangban működhetett tovább. A Horthy-korszakban az intézményben megindult a rendező, valamint a filmszínészképzés is. Az 1948-tól immáron, mint Színház- és Filmművészeti Főiskola fogadta a hallgatókat. A szocialista rendszert követően számos új képzés (producer, szerkesztő-riporter, műsorvezető) indulhatott meg a főiskolán. Az intézmény 2000-ben egyetemi rangot kapott.

Ásványi Szabolcs, aki egy tudós, erdész szakember közéleti („köztisztviselői”) pályafutásán keresztül mutatta be a magyar erdőgazdálkodás fejlődését, s ezzel együtt az erdészethez kapcsolódó intézmények történetét. Bedő Albert 1866-ban alapított (idén 150 éves) Országos Erdészeti Egyesület titkára, később alelnöke lett. 1868-ban állami szolgálatba lépett, s szakmai karrierje töretlenül ívelt felfelé. A Pénzügyminisztériumban eltöltött 12 év után a Földművelés- Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium berkeiben dolgozott az erdők

megóvásáért, a korszerű és szakszerű erdőgazdálkodás érdekében. Részt vállalt az 1879-ben megjelenő, új és európai színvonalú Erdőtörvényt megalkotásában. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található dokumentumokból azonban nemcsak Bedő Albert munkássága olvasható ki, hanem az államigazgatás/erdőigazgatás szerveinek története is, valamint az is, hogy egyes szakterületek (például az erdészet) ügyeinek intézése hogyan oszlott meg a különböző minisztériumok között.

Mészáros Dániel a 19. század második és a 20. század első felében működött „Szonda József” nevet viselő szabóság budapesti fióktelepének történetét mutatta be, annak 1879-es alapításától a nagy gazdasági világválságig. A cég eredetileg 1859-ben alakult Bécsben, idővel pedig leányvállalatot alapított Budapesten. Fő profiljává a katonai ruházat vált, emellett elit szabászszerű jellegét egészen az első világháború végéig megőrizte, amikor is a polgárság vált fő vásárlókörévé. Kutatásai gerincét jelentő forrásanyag a Budapest Főváros Levéltárának cégbírósági és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár iratanyagából, illetve a cégnél szolgált felmenői hagyatékából származó kútfőkből tevődik össze. Értekezésében a politika- és eseménytörténet viharainak fényében vázolta fel a vállalkozás fejlődésének ívét, azt hogy a különböző döntések okán, miként válik teljesen egyedivé e szabóság. Ennek során kitért a névadó életének főbb eseményeire, a cég alkalmazottaira, azok származási- és életkörülményeire, továbbá ismertette vevőköreit, egyúttal azok társadalmi és anyagi helyzetét is.

Egy rövid szünetet követően Gúth Ildikó a Horthy-korszak egészségügyi rendszerét mutatta be. Előzményként kiemelte, hogy a kiegyezés utáni időszakra megérett a magyar egészségügy újragondolása, vagy egyáltalán felállítása. A betegek növekvő száma és a helytelen ellátási és kezelési problémák elengedhetlenné tették a teljes egészségügyi rendszer felépítését. Az egyik első intézkedés az orvosokat érintette. 1876. február 25. XIV. tc a Közegészségügyi-törvény a Belügyminisztérium alá tartozónak állapította meg az egészségügy és orvos szervezést. Erre az intézkedésre azért volt szükség, mert a magas közpénzek miatt helyes és megfelelő elszámolást kellett adni. 1919-re Népjóléti és Közegészségügyi Minisztérium lett, majd Munkaügyi Népjóléti Népbizottság. A Tanácsköztársaság bukása után újra a belügy alá helyezték. 1919. december 7-én megalakul a Népegészségügyi Minisztérium, aztán 1920. I. törvénnyel Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium lesz egészen 1932-ig, amikor is újra a belügy irányítása alá kerül. Az első átalakítás Benárd Ágoston és Vass József nevéhez fűződik, Megvalósult az egészségügy közvetlen központi alárendelése, de ennek az állandó pénzproblémák gátat vetettek, annak ellenére, hogy a korszakban igen nagy összegeket költöttek az ágazatra. Az orvosi szakigazgatás legnagyobb nevei a magyar egészségügy történetében Fáy András, Scholtz Kornél és Johan Béla.

Závoczki Adrienn a Magyar-Olasz Bank kapcsán elmondta, hogy a pénzügyintézetet 1920. április 19-én egy szindikátus alapította, amelyet Camillo Castiglione, triezsti bankár vezetett, aki egyúttal a Bank első elnöke is lett. A pénzügyintézet alapjait 11 részvényes vetette meg, köztük pl. a milánói Banca Commerciale Italiana és az Allgemeine Depositenbank. Mind két intézményben jelentős részesedéssel bírt Castiglione. A pénzügyintézet felvásárolt több magyarországi iparvállalatot és kisebb biztosítóintézetet, így azok érdekköri vállalatai a Bank érdekeltségeivé váltak. Létrehozásának célja a Bank 1920-ban kiadott alapszabálya szerint az volt, hogy a magyar királyság pénzügyi és gazdasági érdekeit előmozdítsa olasz tőke bevonásával, és ezzel megkönnyítse és fejlessze a magyar-olasz pénzügyi és kereskedelmi kapcsolatokat. Előadásában elmondta, hogy az üzleti ügyek intézése a vezérigazgató irányítása alatt működő egyes osztályok feladata volt. A Bank a két ország diplomáciai

kapcsolatának ápolásához is hozzájárult, amikor Andrassy úti épületében Mussolinit ábrázoló mellszobrot avattak fel. A második világháborút követően a politikai változások miatt a pénzügyintézet működése ellehetetlenül, majd 1948-ban a Pénzügyminisztérium kezdeményezte a bank felszámolását.

Ebéd után Weinacht Tamás az 1945-1990 közötti országos hatáskörű jogszolgáltatási szervek működéséről szóló előadásában kiemelte, hogy a korszakban meghatározó szerepet játszott az Igazságügyi Minisztérium, amelynek Bírósági Főosztálya a bíróságok, Népbírósági Osztálya a népbíróságok, Büntetőjogi Osztálya 1953-ig az ügyészségek igazgatását látta el. A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) 1945-ben eredetileg a háborús és népellenes bírósági eljárások fellebbviteli fóruma volt, azonban az 1946. évi VII. tc. alapján az államrend elleni politikai ügyekben is eljárta. Elmondta, hogy a NOT mellett a Magyar Kúria csak másodrangú szerepet játszott. Az 1949-es alkotmány alapján a Magyar Kúria szerepét a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága vette át, amely az alsóbb fokú bíróságok ítélezésének elvi irányítását, és az 1950-ben megszűnő NOT politikai ítélező funkcióját is átvette. Ugyan az 1949-es alkotmányban már szerepelt, csak 1953-ban jött létre a Legfőbb Ügyészség (LÜ). Az LÜ elődjével, a Legfőbb Államügyészséggel szemben, már felügyelte is az ügyészségek munkáját és általános törvényességi felügyeletet gyakorolt. A levéltári iratanyag értékelés kapcsán elmondta, hogy országos hatáskörű szervek sok alsóbb fokon keletkeztetett iratot tartalmaznak, ezért ezek kiselejtezése időszerű lenne.

Mihalik Béla előadásában a Magyarországon 450 éves múltra visszatekintő jezsuita rend levéltárának kialakulását és jelenlegi helyzetét mutatta be a hallgatóságnak. A rend 1773-as feloszlatását követően az iratanyag is szétszóródott. Ennek következtében az első időszak forrásai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, az ELTE, a Pannonhalmi Bencés Apátság, valamint az Osztrák Nemzeti Könyvtár állományában találhatóak. Az 1934-ben főként a korábbi hagyatékokból kialakított levéltár a szocializmus időszakában szétszóródott, vagy megsemmisült. 1991-ben kezdődhetett meg ismét a rendi levéltár ismételt kialakítása. A jelenleg helyén működő levéltár a korábbi években történt fejlesztéseknek köszönhetően ma már megfelelő körülményeket tud biztosítani az iratok tárolására.

A nap utolsó előadásában Berzsenyi Anett Somogy vármegye rövid bemutatását követően kiemelte, hogy a török alóli felszabadítást követően csak több évtizedes munkával sikerült visszaállítani önállóságát (1715-re), miközben elkezdődhetett a terület újranepezítése is. Elmondta, hogy a régi somogyi nemesség csak részben tért vissza a vármegyébe, a sokszor hiányos birtokjogi iratok, valamint az Újszerzeményi Bizottság és a birtokokért megkövetelt 10 % fegyverválság nehezítette meg a korábbi birtokosok dolgát. Rajtuk kívül a század elején főleg idegen főurak voltak Somogyban birtokosok, akik óriási adományokat nyertek a vármegyében, azonban ezektől igyekeztek gyorsan megszabadulni. A bizonytalan helyzet kedvezett egy új réteg, a vagyonos köznemesség létrejöttének és megerősödésének. Tagjai túlnyomórészt Vas és Zala felől érkeztek a vármegyébe és nagyon hamar, egy-két generáció munkája által a vármegye legmeghatározóbb famíliái lettek, a legfőbb tisztségeket viselték és óriási birtokok urai voltak. Az előadásában a Somssich, Niczky, Jankovich és Festetich családok pályája került részletesebben bemutatásra a somogyi sikerek prezentálása céljából.

A harmadik nap első előadásában Zámbo István elmondta, hogy míg a magyar új- és jelenkori jog- és pertörténet viszonylag széleskörű feldolgozottságnak örvend, addig a magyar igazságügyi szervezettörténetében bőséggel találhatóak eddig nem vagy kevésbé érintett területek. Ebbe a sorba tartozik bele a budapesti alsófokú bírósági szervezetnek az ötvenes évekbeli működése, amely egy évtized alatt négy, kisebb-nagyobb átalakításon esett keresztül.

Közülük a legjelentősebb változást a Budapesti Központi Járásbíróság és a „peremkerületi” járásbíróságok 1953. október 6-i decentralizációja hozta, amely 22 kerületi bíróság létrehívását jelentette. A hatalom ezzel részben a bíróságok és a tanácsok működési területének összehangolását kívánta végrehajtani, másrészt pedig szovjet mintára honosítani kívánta az ún. területi bíraskodást. Mint az az Igazságügyi Minisztérium 1953-as tájékoztatójából kiderül erre azért volt szükség, hogy a bíró ismerje annak a területnek a politikai, társadalmi, gazdasági viszonyait és sajátos problémáit, ahova be van osztva, megszüntetve a szakágazati bíraskodást. A magyar jogtól teljesen idegen területi bíraskodás bevezetése körül több probléma is felmerült, amelyek annak 1954-es megszüntetéséhez vezettek. Az ezt követően létrejött kerületi bíróságok még 1957. december 31-ig, az újabb összevonásokig önállóan működtek

Vezenyi Péter referátumában a Budapest Főváros Tanácsa VB Igazgatási Osztálya Jogi Csoportjának 1951-1978. évi peres irataival kapcsolatos iratértékelési és rendezési tapasztalatokat foglalta össze. A peres iratokat lajstromszámos iktatással tartották nyilván, és 2000-ben kerültek Budapest Főváros Levéltárába. Az iratanyag terjedelme miatt az állományba vétel előtt iratértékelést kellett lefolytatni. Több javaslat is született, végül 2015-ben sikerült egy olyan koncepciót kidolgozni, melynek alapján megindulhatott az iratanyag irattári selejtezése és rendezése. Vezenyi elmondása szerint ezt úgy végezték el, hogy kijelöltek egy mintaévet (1962), amelynek az anyagát ügyiratonként áttekintve darabszintű jegyzéket készítettek. Az elkészült jegyzék alapján ügytípusok szerint meghatározták, melyek azok a perek, amelyek maradandó értéket képviselnek, és melyek azok, amelyek selejtezhetők. Az előadó maradandó értékűek között külön kiemelte a fővárosi Lakásügyi Osztály másodfokú határozatai ellen indított pereket, mivel az 1962. évi iratok harmadát ezek az ügyek alkották. Maradandó értékűnek nevezte továbbá az ingatlan kisajátítási, kártalanítási perek, valamint 1956-os disszidensek vagyoni jogi pereit. Az 1962. évi peres iratoknak kb. 38%-át ítélték selejtezhetőnek. Az előadó véleménye szerint a maradandó értékűnek ítélt peres iratok a társadalomtörténeti kutatások számára képezhetnek a jövőben forrásbázist. Jelenleg azonban több kérdés is felmerült a rendezés kapcsán, amelyek a közeljövőben megválaszolásra várnak (pl. raktárkapacitás problémája, tükröződő iratok kérdése).

Kántor Balázs a Kádár-korszak alkoholizmus elleni küzdelmének intézménytörténeti vonatkozásait ismertette. Kiemelte, hogy a kérdéssel kapcsolatosan számos ellentmondás merült fel a korszakban, hiszen az alkohol igen jelentős állami bevételi forrásnak bizonyult, ugyanakkor a szocialista emberképbe nem illett bele a főként zügözés keretében előállított tömény szeszesitalokat fogyasztó állampolgár. A Magyar Vöröskereszt és társadalmi szervezetek bevonásával számos jogszabály és egyéb intézkedés született a mértéktelen alkoholfogyasztás visszaszorítására. A főként egészségügyi területen bekövetkezett változások eredményeképpen bevezették az alkoholszondát, valamint lerakták a detoxikáló hálózat alapjait. Mindezek ellenére a munka összehangolására létrehozott Alkoholizmus Elleni Ország Bizottság (1983-tól Állami Bizottság) hatósági jogosítványok és az alkohol gyártásában érdekelt szervek miatt nem tudta beteljesíteni rendeltetését.

Az idei konferenciát Homok Zsolt a telekkönyvi és ingatlan nyilvántartási iratok bemutatásával és az azokban történő kutatási lehetőségek ismertetésével zárta.

Zárszavában Kántor Balázs, az egyesület elnöke megköszönte az előadóknak, valamint a hallgatóságnak a részvételt és reményét fejezte ki, hogy az idén 10 éves Fiala Levéltárosok Egyesülete a jövőben még számos konferencia megrendezésével segítheti a fiatal levéltárosok és levéltár szakos hallgatók szakmába való beilleszkedését.

A Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma által megítélt 750.000 forintos támogatás teljes egészében a pályázatban megjelölt célra, a résztvevők szállás- és csoportos étkezési költségére lett fordítva. Az elszállásolás a badacsonytomaji Badacsony Turistaszállóban és a Hotel Bonvinoban történt. Az étkezésekre a Neptun Panzióban, a Borbarátok Étteremben és a Kisfaludy-házban került sor. A támogatás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a jelentkezők számára – egyetemista és pályakezdő közalkalmazotti pénztárcához mérve is – elfogadható összegű részvételi díjat állapítsunk meg. Így örömmel mondhatjuk, hogy anyagi okból senkinek sem kellett távol maradnia a rendezvénytől.

2016. szeptember 28

Kántor Balázs
elnök.

**FIATAL LEVÉLTÁROSOK
EGYESÜLETE**

1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8. I. em. 151.
Adószám: 18190852-1-42 1.

KÉPEK A RENDEZVÉNYRŐL

